

Research Paper**The Comparison of Familial Social Capitals With and Without the Elderly*****Shahnaz Sedaghatzadeghan¹, Parvaneh Danesh¹, Hossein Baghery¹**

1. Department of Social Sciences, Faculty of Social Sciences, Parand Branch, Payame Noor University, Parand, Iran.

Citation: Sedaghatzadeghan Sh, Danesh P, Baghery H. [The Comparison of Familial Social Capitals With and Without the Elderly (Persian)]. Iranian Journal of Ageing. 2018; 13(2):222-235. <https://doi.org/10.32598/SIJA.13.2.222> <https://doi.org/10.32598/SIJA.13.2.222>

Received: 09 Sep 2017

Accepted: 31 Dec 2017

ABSTRACT**Objectives** The goal of the study is to compare the social capitals of two groups of families (families with and without the elderly).

But some scholars of social sciences have introduced family life as the ashlar of social capital and have stated that the root of today's social chaos is the lack or absence of it.

So family as an independent capital has a close relationship with other important capitals in the society. Therefore, reinforcing and consolidating family and bringing ethics back to family and its members are the responsibilities of public that may promote the important social capitals.

Methods & Materials The current study has been done on the authentic statistical society consisting of 384 people from families of four-fold areas of Qom using the survey method, questionnaire technique, and cluster and accidental samples. So, with regards to social and conventional criteria, the city was divided into 5 regions, and then one street was chosen randomly in each of those regions. Then according to the population in each region, 100 respondents were randomly selected from one or two blocks in each region for this study. A total of 97% of the respondents were male, and 8% were female. Half (50%) of the respondents were in the age group of 26 to 55 years, 33% were aged 36 to 45 years, and the other 17% were over 45 years of age.**Results** We found that there was no meaningful difference between intra-familial cognitive social capital between two groups with or without the elderly. However, there was a significant difference between the groups with respect to capital and external cognitive structural social. No significant difference was observed between the two groups with respect to the basic variables such as gender, education, age, the number of children, and occupation.**Conclusion** Based on the obtained results, it can be said that the presence of elderly in the family increases family social capital and decreases major moral issues in the society.

Governments, supporting the elderly and their needs, including health care and pharmaceutical costs, economic supports, etc., provide conditions for the elderly to accompany their children and increase family social capital.

Key words:

Familial social capital, Cognitive capital, Structural capital, Elderly

*** Corresponding Author:****Shahnaz Sedaghatzadeghan, PhD****Address:** Department of Social Sciences, Faculty of Social Sciences, Parand Branch, Payame Noor University, Parand, Iran.**Tel:** +98 (21) 56790701**E-mail:** sedaghatzadegan@pnu.ac.ir

Extended Abstract

1. Objectives

The aim of this study was to compare the family social capital between two family groups (families with elderly and families without elderly). In the literature of social capital, there is not enough emphasis on the role of families in building social capital, but there is an overemphasis on the degree of participation of individuals in voluntary associations. But family life has been introduced as the cornerstone of social capital by some social scientists [1]. Putnam believes that the family is the most basic form of social capital. [2]. The root of some of the social disorganization in today's society is the lack of this basic form. Therefore, strengthening and consolidating the family, bringing back the morality to the family, and promoting the bond between family members promote the important social capitals. In fact, social capital within the family is the strong and positive relationship between parents and children that can be measured in terms of interest and the degree of intimacy between parents and children [4].

2. Methods and Materials

The current study conducted on authorized statistical samples, using the Cochran's formula, with the size of 384 people among all 18 and older citizens from the families of the district 4 of Qom Province which stated to be 889583 on the census of 2011 by the Statistics Center of Iran. The method used for surveying is a questionnaire that was approved in the ethical committee of the Payame Noor University, Faculty of Social Sciences. The processes of making a questionnaire were completed in such a way that all the items were created in accordance with the Coleman's theoretical framework in social family capital in the internal and external dimensions and also in the structural and cognitive dimensions. In this case, the groups or clusters were first sampled, and the elements were selected from each selected cluster. Then, a random sampling method was used in such a way that the city was first divided into three regions based on customary and social criteria. Then in the next step, a street was selected randomly from any of the districts, and finally, 100 respondents were randomly studied from one or two blocks in the selected areas, given the similarity of the population size of each region. The theoretical framework used in this research is based on the Coleman theoretical framework. Coleman, in

particular, deals with social capital of the family [4]. In this study, Cronbach's alpha coefficient was used to measure the reliability of the applied spectrum in two stages of pre-test and post-test (final test). For data analysis, SPSS software was used. In this research, observation unit was the individual, and the analysis unit was "family." A total of 91% of respondents were male, and 8% of them were female respondents. About half of the respondents were in the age range of 26 to 35 years, 33% were in the age range of 36 to 45 years, and the remaining 17% were in the age range of 45 years and higher. Among all the respondents, 3% of the respondents had step-children while 97% reported that they do not have any step-children.

3. Results

The findings on the measurement of intra-family structural social capital indicate that both types of families have mostly a modest amount of social capital within the family according to the above terms. However, the condition of the elderly household has been slightly better in the high social capital group. The statistical indicators show that the families that have an elderly at home have, to some extent, a better status in the social capital structure of the family. Findings on the measurement of social capital status of the outside-of-family structure suggest that 52% of the households with elderly and 77% of the households without elderly have a modest amount of social capital on outside-of-family structure but in the category of high social capital.

Again, the families with elderly have a better rank in such a way that 44% of the families with elderly and 12% of the families without elderly have a high outside-of-family structure social capital. Moreover, 4% of families with elderly and 2% families without elderly have a low rating in the status of the above-mentioned variable. Inferential findings of the study showed no significant difference between two types of families in the above-mentioned variable. In other words, though a slight difference was observed in the interest of families with and without elderly. So, accordingly, the above hypothesis suggesting a significant difference in social cognitive capital among the families with and without elderly will not be supported. Analytical findings in the test of the difference between the structural social capital of the family, depending on whether or not the elderly variable is present, showed that this difference is in favor of the first group, i.e. families with elderly. Therefore, the above hypothesis suggesting a significant difference in the social capi-

tal structure of the family is supported among families with and without elderly. Research findings showed that there was a significant difference between two groups of families with and without elderly in terms of outside-of-family cognitive social capital. According to this, it can be said that the amount of outside-of-family cognitive social capital is different depending on whether or not the elderly is present and one of a variety of families with or without elderly has more social capital. Given the four differences in score in favor of families with elderly, the above finding confirms the research hypothesis. The results of the hypothesis test of the difference between outside-of-family structural social capital depending on whether or not the elderly is present showed that there is a significant difference between the two groups of families. Also, by referring to the statistical indicators presented in the previous section, it should be mentioned that the difference in the amount of outside-of-family structural social capital in families without the elderly is about 5 scores more than that of families with the elderly. The above result confirms that there is a significant difference in the outside-of-family structural social capital of the two types of families.

4. Conclusion

The results of this study showed that the presence of the elderly in the families of Qom has an effect on the relationship of family with relatives and even neighbors, including the trust and communication with each other. Therefore, Qom's children enjoy positive and strong interactions with trust, intimacy, and parental support, in addition to having a higher social capital. It is suggested that the government establishes grounds and provides conditions for the elderly's presence alongside the children to increase family social capital and reduce the crisis. They support the elderly by meeting their needs including health care and pharmaceutical costs, economic support, and social contributions. Also, since many researchers have no access to information and statistics in this area, the government, policymakers, and social planners should provide these conditions for their work by providing researchers with the necessary statistics and information.

Ethical Considerations

Compliance with ethical guidelines

The process of implementing research was explained to the participants, and they were assured that their information would remain confidential.

Funding

This article was extract from the master thesis of Hossein Bagheri ien Department of Social Sciences, Faculty of Social Sciences, Parand Branch, Payame Noor University.

Conflict of interest

The authors declare no conflict of interest.

Acknowledgements

Thank to professors Dr. Sangtoghzadegan and Dr. Danes for helping in this research.

مقایسه سرمایه اجتماعی خانواده‌های دارای سالمند و بدون سالمند قم

*شهناز صداقت زادگان، پروانه دانش، حسین باقری

۱- گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور مرکز پرنده، پرنده، ایران.

چکیده

تاریخ دریافت: ۱۸ شهریور ۱۳۹۶
تاریخ پذیرش: ۱۰ دی ۱۳۹۶

اهداف: هدف از این پژوهش مقایسه سرمایه اجتماعی خانوادگی بین دو گروه خانواده است: خانواده‌های دارای سالمند و بدون سالمند. برخی از اندیشمندان علوم اجتماعی زندگی خانوادگی را سنگ بنای سرمایه اجتماعی می‌دانند که ریشه برخی از نابسامانی‌های اجتماعی امروز جامعه در نبود یا کمبود آن است. از همین رو، تقویت و تحکیم خانواده، بازگشت اخلاق به درون خانواده و ارتقای پیوند بین اعضای آن باعث ارتقای سرمایه‌های مهم جامعه می‌شود.

مواد و روش‌ها: پژوهش حاضر روی نمونه‌های معتبر جامعه آماری به حجم ۳۸۴ نفر از خانواده‌های مناطق چهارگانه شهر قم و با روش پیمایش، فن پرسش‌نامه و روش نمونه‌گیری خوشه‌ای و تصادفی انجام شد. ابتدا براساس ملاک‌های عرفی و اجتماعی، شهر به سه منطقه تقسیم شد و در مرحله بعد از هر منطقه یک خیابان به صورت تصادفی انتخاب شد. در نهایت، با توجه به تشابه حدودی اندازه جمعیت هر منطقه، از یک یا دو بلوک در مناطق انتخاب شده، روی ۱۰۰ پاسخ‌گو به صورت تصادفی مطالعه شد. ۹۲ درصد پاسخ‌گویان مرد و ۸ درصدشان زن بودند. ۵۰ درصد از پاسخ‌گویان ۲۶ تا ۳۵ ساله و ۳۳ درصد ۳۶ تا ۴۵ ساله و ۱۷ درصد باقی‌مانده ۴۵ سال و بیشتر بودند.

یافته‌ها: نتایج حاکی از این است که بین سرمایه اجتماعی شناختی درون خانوادگی در دو گروه خانواده‌های دارای سالمند و بدون سالمند تفاوت معناداری وجود ندارد. اما بین سرمایه اجتماعی ساختاری درونی و بیرونی و شناختی بیرونی خانواده دو گروه تفاوت معناداری دیده می‌شود. با لحاظ متغیرهای زمینه‌ای مانند جنسیت، تحصیلات، سن، تعداد فرزندان و اشتغال نیز بین دو گروه خانواده‌ها، تفاوت معناداری به وجود نیامد.

نتیجه‌گیری: حضور سالمند در خانواده باعث افزایش سرمایه اجتماعی خانوادگی و به تبع آن کاهش مسائل عدیده اخلاقی جامعه خواهد شد. دولت‌ها باید با حمایت از سالمندان و برطرف کردن نیازهای آن‌ها اعم از خدمات درمانی و هزینه‌های دارویی، حمایت‌های اقتصادی و غیره، شرایط را برای حضور سالمند در کنار فرزندان و افزایش سرمایه اجتماعی خانوادگی فراهم کنند.

کلیدواژه‌ها:

سرمایه اجتماعی
خانوادگی، سرمایه
شناختی، سرمایه
ساختاری، سالمندی

مقدمه

منبعی با ارزش اشاره دارد که با خلق هنجارها و اعتماد متقابل موجب تحقق اهداف اعضا می‌شود. سرمایه اجتماعی از میزان ارتباط، اعتماد متقابل و همبستگی افراد به یکدیگر در جامعه کوچک یا بزرگ پدید می‌آید. سرمایه اجتماعی دو جزء مهم دارد: اعتماد و پیوند. هرچه این همبستگی و اعتماد بیشتر باشد، دلبستگی، دلسوزی، گذشت و اعتماد بین هم‌نوعان، همشهریان، همکاران سازمانی یا اعضای خانواده بیشتر خواهد شد. این سرمایه در توفیق جوامعی که از آن بهره‌مندند، مؤثرتر از سرمایه‌های اقتصادی، طبیعی و انسانی است.

امروزه سرمایه اجتماعی نقش مهم‌تری از سرمایه فیزیکی و انسانی در سازمان‌ها و جوامع ایفا می‌کند. در غیاب سرمایه اجتماعی سرمایه‌های دیگر اثربخشی خود را از دست می‌دهند. بدون سرمایه اجتماعی پیمودن راه‌های توسعه و تکامل فرهنگی

بی‌تردید، خانواده از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی و از میراث‌های ملی و اسلامی ماست که وظیفه داریم ضمن نگهداشتن آن، برای افزایش توانمندی‌ها و کارکردهایش درون جامعه بکوشیم. با وجود تغییرات فراوان که در این عرصه رخ داده، به ویژه تغییراتی که بر اثر مدرنیته ایجاد شده است، هنوز هم خانواده در تشکیل شخصیت نسل بعد تأثیر عمیق و بی‌رقیبی دارد. اکثر تحقیقات حکایت از آن دارد که نحوه تعامل و ارتباطات بین اعضای خانواده، تأثیر عمیقی بر سرنوشت جامعه در سال‌های بعد از آن می‌گذارد.

مشارکت در نهادهای مدنی از جمله موضوعاتی است که در علوم اجتماعی با نام سرمایه اجتماعی شناخته می‌شود. سرمایه اجتماعی به پیوندها و ارتباطات میان اعضای یک شبکه به‌عنوان

* نویسنده مسئول:

دکتر شهناز صداقت زادگان

نشانی: پرنده، دانشگاه پیام نور مرکز پرنده، دانشکده علوم اجتماعی، گروه علوم اجتماعی.

تلفن: +۹۸ (۲۱) ۵۶۷۹۰۷۰۱

پست الکترونیکی: Sedaghatzadegan@pnu.ac.ir

اجتماعی درون خانواده از روابط بین والدین و بچه‌ها و اگر خانواده شامل اعضای دیگری باشد، برقرار می‌شود. میزان سرمایه اجتماعی موجود در خانواده هم به حضور والدین در خانه و هم به میزان توجه آن‌ها به فرزندان بستگی دارد. البته، حتی اگر والدین در خانه حضور داشته باشند، ولی رابطه قوی بین فرزندان و والدین برقرار نباشد، باز هم خانواده فاقد سرمایه اجتماعی خواهد بود. در واقع، سرمایه اجتماعی درون خانواده همان روابط قوی و مثبت بین والدین و فرزندان است که می‌توان بر حسب میزان علاقه و میزان صمیمیت بین والدین و فرزندان سنجیده شود. در این میان ویژگی‌های ساختاری خانواده، به‌طور گسترده‌ای سرمایه اجتماعی خانواده را تحت تأثیر قرار می‌دهد، زیرا باعث می‌شود فرصت کنش متقابل بین افراد (بین والدین و فرزندان) ایجاد شود و فراوانی و دوام برخی از کنش‌ها شکل گیرد [۴]. جنبه ساختاری خانواده شامل حضور والدین در خانه، اندازه خانواده، تعداد فرزندان، جنس، فاصله خواهر و برادر و شرایط تربیتی می‌شود. خانواده‌های دو والدینی امکان بیشتری برای حمایت اجتماعی، کنترل اجتماعی، ایجاد آگاهی در فرزندان خود دارند، همچنین دسترسی بیشتری به منابع بیرون از خانه خواهند داشت.

از نظر کلمن، غیبت والدین کمبودی ساختاری در سرمایه اجتماعی خانواده است و برجسته‌ترین مصداق آن خانواده‌های تک‌سرپرست است. البته خانواده هسته‌ای که در آن یک نفر یا هر دو بیرون از خانه کار می‌کنند نیز می‌تواند به لحاظ ساختاری ناقص باشد. همچنین تعداد فرزندان می‌تواند شاخص تعیین‌کننده‌ای در میزان وقت و انرژی‌ای باشد که والدین به فرزندان خود اختصاص می‌دهند. فاصله بین بچه‌ها نیز این استدلال را تأیید می‌کند. کلمن بر اهمیت سرمایه اجتماعی بیرونی خانواده تأکید می‌کند و آن را مربوط به شبکه خانواده در اجتماع و رابطه آن با دیگر نهادهای اجتماع و اعضای جامعه از قبیل سازمان‌های اجتماعی، دوستان و همسایگان و غیره می‌داند.

سرمایه اجتماعی خانواده را می‌توان در جامعه دربرگیرنده روابط اجتماعی که میان پدر و مادر در فروستگی‌ای که به کمک این ساختار روابط به وجود می‌آید و همچنین در شبکه ارتباطات پدر و مادر با نهادهای جامعه یافت. کلمن سرمایه اجتماعی موجود در خانواده را به این دلیل مهم می‌داند که روابط حاکم بر جامعه بر رفتار والدین تأثیرگذار است. همچنین میزان ارتباط والدین با نهادهای موجود در جامعه باعث می‌شود سرمایه اجتماعی درون جامعه نیز در آفرینش سرمایه انسانی تأثیر بگذارد. با گسترش دامنه تعاملات و ارتباط با شبکه‌های اجتماعی (دوستان، آشنایان، همسایگان، نهادها و سازمان‌ها) به تدریج احتمال عضویت فرد در این شبکه‌ها افزایش می‌یابد و از آنجایی که هر شبکه مجموعه‌ای از منابع بالقوه را به همراه می‌آورد، فراوانی و شدت پیوندهای شبکه‌ای بالقوه سرمایه اجتماعی را افزایش می‌دهد [۵].

کهن‌سالی و مشکلات آن زاینده تمدن صنعتی است که در

و اقتصادی ناهموار و دشوار می‌شود. اگرچه در ادبیات سرمایه اجتماعی، بر نقش خانواده‌ها در ساخت سرمایه اجتماعی تأکید کافی نمی‌شود و به جای آن بیش‌ازحد بر میزان مشارکت افراد و حضور در انجمن‌های داوطلبانه تأکید می‌شود؛ برخی از اندیشمندان علوم اجتماعی زندگی خانوادگی را سنگ بنای سرمایه اجتماعی معرفی کرده‌اند [۱]. از جمله پوتنام^۱ معتقد است خانواده اساسی‌ترین شکل سرمایه اجتماعی است [۲]. بوردیو^۲ خانواده را اساسی‌ترین شکل انتقال سرمایه اجتماعی می‌داند و همین‌طور فوکویاما^۳ معتقد است خانواده‌ها منابع مهم سرمایه اجتماعی در همه‌جا هستند. این ویژگی‌ها می‌تواند بین افراد خانواده، سازمان، جامعه یا ملت و بین افراد ملل مختلف جهان ارتباط برقرار کند.

خانواده به‌مثابه مجموعه‌ای از سرمایه اجتماعی انباشته‌شده، بازتولیدشده و توزیع‌شده است که در آن اعضا مانند بازیگران مهم در تولید و بازتولید سرمایه اجتماعی نقش دارند و والدین در این رویکرد ظرفیت عظیمی را برای توسعه و تحقق اهداف جامعه در دسترس قرار می‌دهند. سرمایه اجتماعی خانواده سرمایه مستقلی است که ارتباط تنگاتنگی با دیگر سرمایه‌های مهم جامعه دارد؛ از این رو تقویت و تحکیم خانواده و بازگشت اخلاق به آن وظیفه همگان است که باعث ارتقای سرمایه‌های مهم جامعه می‌شود. بر اساس اسنادی که مسئولان جامعه منتشر کرده‌اند و نتایج تحقیقات اعلام‌شده، خانواده دستخوش بحران‌هایی شده است. برای مثال طلاق به بیشترین نرخ خود در سال‌های اخیر رسیده و ستیزه‌ها در روابط خانوادگی بین والدین و فرزندان اوج گرفته است. ما قصد داریم با بررسی مقایسه‌ای بین دو گروه، معین کنیم که حضور سالمند می‌تواند به افزایش سرمایه اجتماعی منجر شود یا نه و آیا این سرمایه اجتماعی در کاهش مسائل عدیده اخلاقی که پیش‌تر ذکر شد، مؤثر است؟ برای یافتن پاسخ این پرسش، در این تحقیق به مقایسه بین دو گروه اقدام شد.

رایج‌ترین کارکردی که به سرمایه اجتماعی منسوب می‌شود، این است که سرمایه اجتماعی سرچشمه منافع است که از طریق شبکه‌ها که به‌مراتب فراتر از خانواده خود کودک است، عاید می‌شوند. این تعریف به تعریف بوردیو که پشتیبانی والدین از پرورش فرزندان را یکی از سرچشمه‌های سرمایه فرهنگی می‌داند، بسیار نزدیک است. سرمایه اجتماعی در بحث شغل‌یابی و تحرک اجتماعی از طریق نردبان شغلی و موفقیت در کسب‌وکار، مکرراً مطرح می‌شود [۲]. سرمایه اجتماعی خانوادگی، شکل مهمی از سرمایه اجتماعی خانواده است که به ترتیب از کمیت و کیفیت روابط بین والدین و فرزندان ایجاد می‌شود. از نظر کلمن^۴ سرمایه

1. Putnam
2. Bourdieu
3. Fukuyama
4. Coleman

در استان‌های کشور است.

کوروش غلامی کوتناپی و یدالله قربان نژاد شهرودی در تحقیقی با عنوان «بررسی سرمایه اجتماعی خانواده بر اعتیاد جوانان قائم‌شهر» در سال ۱۳۹۳، رابطه سرمایه اجتماعی خانواده و اعتیاد به مواد مخدر را بررسی کردند. روش تحقیق پیمایش است و ۴۰۰ نفر از جوانان شهر به صورت تصادفی انتخاب شدند. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که بین سرمایه اجتماعی خانواده و اعتیاد به مواد مخدر رابطه معناداری وجود دارد. بیشترین قدرت تبیین‌کنندگی به یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی خانوادگی یعنی بعد شناختی درون‌خانوادگی مربوط است.

فرضیه اصلی تحقیق: به نظر می‌رسد سرمایه اجتماعی خانوادگی در بین خانواده‌های دارای سالمند و بدون سالمند متفاوت است.

فرضیه‌های فرعی شامل پنج فرضیه می‌شود: ۱. به نظر می‌رسد سرمایه اجتماعی شناختی درون‌خانوادگی بین خانواده‌های دارای سالمند و بدون سالمند متفاوت است؛ ۲. به نظر می‌رسد سرمایه اجتماعی ساختاری درون‌خانوادگی بین خانواده‌های دارای سالمند و بدون سالمند متفاوت است؛ ۳. به نظر می‌رسد سرمایه اجتماعی شناختی برون‌خانوادگی بین خانواده‌های دارای سالمند و بدون سالمند متفاوت است؛ ۴. به نظر می‌رسد سرمایه اجتماعی ساختاری برون‌خانوادگی بین خانواده‌های دارای سالمند و بدون سالمند متفاوت است؛ ۵. به نظر می‌رسد بین انواع سرمایه اجتماعی (شناختی/ساختاری) بر حسب متغیرهای جمعیت شناختی نظیر جنسیت، گروه‌های سنی، تحصیلات، تعداد فرزندان، وضعیت اشتغال همسر و پایگاه اقتصادی رابطه معناداری وجود دارد.

این پژوهش سعی دارد به این مسئله بپردازد که حضور یا حضور نداشتن سالمند درون خانواده تا چه حد می‌تواند بر افزایش سرمایه اجتماعی خانوادگی و به تبع آن کاهش مسائل عدیده اخلاقی جامعه تأثیر بگذارد. هدف اصلی این تحقیق شناخت و مقایسه سرمایه اجتماعی خانوادگی و ابعاد آن بین دو گروه خانواده‌های دارای سالمند و بدون سالمند است.

روش مطالعه

روش استفاده‌شده در این پژوهش «پیمایش» است. از آنجا که این پژوهش به صورت پیمایشی انجام می‌شود، مناسب‌ترین فن، مصاحبه با استفاده از ابزار پرسش‌نامه است. پژوهش حاضر از منظری کار توصیفی از نوع مقایسه‌ای است و باید دو نمونه مجزا از خانواده‌ها بررسی شوند. در این پژوهش برای اندازه‌گیری متغیرها و گردآوری اطلاعات از پرسش‌نامه محقق ساخته استفاده شد. مراحل انجام ایجاد پرسش‌نامه به این نحو تکمیل شد که ابتدا گویه‌هایی طبق چارچوب نظری کلמן در سرمایه اجتماعی

تمام جوامع توسعه‌یافته و پیشرفته، روزگار کهن‌سالی را به صورت بدترین بخش زندگی انسان درآورده است. همین روزگار تیره و توأم با ادبار، سال‌ها پیش سیمون دوبووار، نویسنده پرآوازه فرانسه را به نوشتن کتاب دوجلدی با عنوان «کهن‌سالی» تشویق کرد. نگاه دوبووار به پدیده کهن‌سالی اگرچه جهان‌شمول و واقع‌گرایانه است، نمی‌تواند دربرگیرنده مسائل و مشکلات نوظهور برای کهن‌سالان و جوامعی سنتی مانند جامعه ما باشد؛ اما در اثر او وجهی مشترک برای پیران سراسر جهان می‌توان یافت و آن این است که بشر هرچه بیشتر صنعتی‌تر، توسعه‌یافته‌تر و پیشرفته‌تر می‌شود، به همان میزان از توجه‌اش به احوال کهن‌سالان کاسته می‌شود. هرچند در روستاها و شهرهای کم‌جمعیت و حتی شهرهای بزرگی که فرهنگ ملی در مقابل عادات و رسوم مهاجم و ایسته‌نشسته است، کهن‌سالان هنوز عزیزند. پیران نه تنها در خانه و در بین خویشاوندان خویش گرمی هستند، بلکه جامعه نیز حرمت آن‌ها را نگه می‌دارد. کهن‌سالان در جامعه ایرانی همواره برکت، خرد و عقل پخته جامعه تلقی می‌شوند.

با مرور سوابق تحقیقات پیشین درباره سالمندان، مشخص است اغلب آن‌ها بیشتر به تبعیض‌ها و محرومیت‌هایی که در جامعه و خانواده بر سالمندان تحمیل می‌شود متمرکز شده‌اند. آن‌ها در بسیاری از تحقیقات، به وضعیت سلامت روحی و روانی، انزوا و تنهایی و همچنین از نظر پزشکی و درمانی سالمندان به‌عنوان یک مسئله اجتماعی پرداخته‌اند، ولی در این تحقیق علاوه بر ذکر این مسائل، بر جنبه‌های مثبت نقش‌آفرینی حضور سالمندان از جمله نقش بهره‌مندی از تجربه و تقویت روابط عاطفی و احساسی بین اعضای خانواده نیز تمرکز شده است. این پژوهش سعی دارد با ارائه راهکارهای ایجابی از ظرفیت این گروه اجتماعی به ارتقای سرمایه‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه کمک کند. در خصوص پیشینه تحقیق منبع مستقلی در این موضوع یافت نشد. اما از منابع غیرمستقل که مرتبط با این تحقیق هستند و از نظر محتوا به محتوای تحقیق سرمایه اجتماعی خانوادگی بسیار نزدیک هستند، منابعی وجود دارد که به آن‌ها اشاره شده است.

جدیدترین تحقیق در زمینه سرمایه اجتماعی خانوادگی را سید مهدی اعتمادی فرد و همکارانش انجام داده‌اند. او در تحقیقی با عنوان «تأثیر سرمایه اجتماعی خانوادگی بر انحرافات اجتماعی» که در سال ۱۳۹۴ انجام داده است، سازوکارهای اجتماعی مربوط به بعد خانوادگی سرمایه اجتماعی و میزان تأثیر آن بر میزان انحرافات اجتماعی موجود در جامعه را بررسی کرده است. روش تحقیق او تحلیل ثانویه است. او از داده‌های پیمایش ملی با ۱۶ هزار نمونه که در سال ۱۳۸۹ انجام شده، استفاده کرده و این داده‌ها را با اطلاعات ثبت‌شده در آمارهای ثبت‌شده در خصوص انحرافات از نهادهای رسمی وزارت کشور شورای عالی انقلاب فرهنگی و معاونت پیشگیری از جرم در قوه قضاییه و نیروی انتظامی مقایسه کرده است. نتیجه پژوهش حاکی از معناداری تأثیر سرمایه اجتماعی خانوادگی بر میزان کلی انحرافات اجتماعی

قمی تعمیم داده می‌شود.

چارچوب نظری استفاده‌شده در این تحقیق بر اساس نظر کلمن است. کلمن به طور خاص به سرمایه اجتماعی خانواده، می‌پردازد. رواج و اصلاح سرمایه اجتماعی خانواده و بررسی تجربی و عملیاتی این مفهوم اولین بار در نظریات او شکل گرفت. کلمن خانواده را کلاف قدیمی سرمایه اجتماعی می‌داند و اصلی‌ترین تعریف او بر حسب اهمیت آن برای رشد شناختی فرزندان است؛ هنجارها، شبکه‌های اجتماعی و روابط بین بزرگسالان و کودکان که برای رشد شناختی و اجتماعی کودکان ارزشمند است. سرمایه اجتماعی هم در خانواده و هم در خارج از خانواده و در داخل اجتماع وجود دارد [۸].

بدین ترتیب کلمن سرمایه اجتماعی خانواده را در دو بعد درونی و بیرونی در نظر می‌گیرد. سرمایه اجتماعی درونی خانواده را روابطی می‌داند که بین بچه‌ها و والدین آن‌ها برقرار است و آن را با چند عامل مرتبط می‌داند که عبارتند از: حضور والدین در خانه، تعداد فرزندان، ترکیب اعضای متفاوت والدین و رابطه قوی بین والدین و فرزندان. وقتی رابطه والدین با فرزند قوی باشد، والدین می‌توانند علاقه، احساس و تعهدشان را به فرزند منتقل کنند. در واقع این رابطه مثبت و قوی به حدی در اجتماعی شدن کودک مؤثر است که او اهداف والدین را درونی می‌کند. از همین رو کلمن رابطه قوی بین والدین و فرزند را سرمایه اجتماعی بسیار مهمی برای رشد کودک می‌داند. از نظر کلمن، سرمایه اجتماعی درونی خانواده، همان روابط متقابل مثبت و قوی بین والدین و فرزندان است، زیرا حتی اگر والدین در خانه حضور داشته باشند، ولی رابطه قوی بین فرزندان و والدین وجود نداشته باشد، باز هم فاقد سرمایه اجتماعی خانواده است. در عین حال غیبت والدین را کمبودی ساختاری در خانواده می‌داند که باعث کاهش تعاملات می‌شود و مهم‌ترین نقش خود را در بعد سرمایه اجتماعی بیرونی خانواده نشان می‌دهد، زیرا باعث کاهش ارتباطات با دوستان، آشنایان، همسایگان و مدرسه فرزندان می‌شود [۹].

کلمن، سرمایه اجتماعی بیرونی خانواده را نیز مهم می‌داند و آن را شامل شبکه روابط اجتماعی خانواده در اجتماع و روابط با خویشان، دوستان و غیره و نیز رابطه با نهادها و مشارکت در آن‌ها می‌داند. بدیهی است نهاد خانواده مانند مجموعه‌ای بسته عمل نمی‌کند و نمی‌تواند بدون تأثیر از منابع و نهادهای اجتماعی اطراف خود باشد. بدین ترتیب، خانواده پس از تأثیر گرفتن از نهادهای مختلف اجتماعی و افرادی که با آن‌ها در ارتباط است، این تأثیرات را به درون خانواده می‌برد و فرزندان را نیز متأثر خواهد کرد [۸]. نظرات دیگر اندیشمندان این حوزه بر مبنای نظریه کلمن و در راستای گسترش و تعمیق آن هست. بدین ترتیب، در این پژوهش بر اساس نظریه کلمن به مفهوم سرمایه اجتماعی خانواده را بررسی می‌کنیم.

کلمن سرمایه اجتماعی خانواده را در دو بعد درون و

خانوادگی در ابعاد درونی و بیرونی و همین طور در بعد ساختاری و شناختی ساخته شد. این گویه‌ها به همراه چارچوب نظری به سه تن از استادانی که قبلاً سابقه کار بر روی سرمایه اجتماعی خانوادگی داشتند از طریق ایمیل ارسال شد. هر سه پس از بازبینی گویه‌ها پیشنهادها و اصلاحاتی را در زمینه سؤالات ارائه کردند. این اصلاحات اعمال و پرسش‌نامه نهایی آماده شد. پرسش‌نامه محقق ساخته از دو قسمت تشکیل شده است: پرسش‌های جمعیت‌شناختی از قبیل سن، جنسیت، درآمد و پرسش‌های نگرشی و رفتاری. در واقع نظرخواهی از استادان محترم صرفاً در خصوص پرسش‌های نگرشی و رفتاری انجام شد. هیئت داوران در مورخ ۹۶/۰۲/۲۷ در محل مرکز پرند دانشگاه پیام نور این تحقیق را ارزیابی کردند و نمره ۱۷/۲۵ از ۱۸ ثبت شد.

جامعه آماری پژوهش حاضر تمامی شهروندان ۱۸ سال و بیشتر از آن در خانوارهای شهر قم هستند که بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۰ مرکز آمار ایران ۸۸۹۵۸۳ ذکر شده است. دلیل انتخاب شهر قم برای جامعه آماری، این است که نگارنده خود از شهروندان قمی است و برحسب علاقه‌مندی شخصی و همچنین به دلیل داشتن دسترسی راحت‌تر و شناخت مناسب‌تر از بافت شهری، این شهر را انتخاب کرد. در این پژوهش از شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای و تصادفی ساده استفاده شد. نمونه‌گیری خوشه‌ای زمانی به کار می‌رود که فهرستی از همه اعضای جمعیت وجود نداشته باشد. در این مواقع ابتدا از گروه‌ها یا خوشه‌ها نمونه‌گیری می‌شود و سپس از هر یک از خوشه‌های انتخاب‌شده، عنصرها انتخاب می‌شوند [۶]. سپس از نمونه‌گیری تصادفی استفاده می‌شود که این نمونه‌گیری مبنا و معیاری است که بر اساس آن درباره همه روش‌های دیگر قضاوت می‌شود. در این پژوهش، با استفاده از فرمول کوکران، حجم نمونه ۳۸۴ نفر محاسبه شد [۷].

این پژوهش با توجه به تعداد مناطق موجود در شهر قم که چهار منطقه است، انجام شد. این مناطق با توجه به ملاک‌های عرفی، اجتماعی و اقتصادی در سه طبقه پایین شهر، متوسط و بالای شهر دسته‌بندی شدند. در مرحله بعد، از هر منطقه خیابانی به صورت تصادفی ساده (قرعه‌کشی) انتخاب شد و در نهایت، با توجه به تشابه حدودی اندازه جمعیت هر منطقه، از یک یا دو بلوک در مناطق انتخاب‌شده، ۱۰۰ پاسخ‌گو به صورت تصادفی تحت مطالعه قرار گرفتند. چهار منطقه قم برای کار انتخاب شد و در هر منطقه ۱۰۰ پرسش‌نامه توزیع و پاسخ داده شد که ۴۰۰ پرسش‌نامه را در برمی‌گرفت؛ البته در خصوص اینکه این دو گروه تقریباً تعداد برابر داشته باشند، یعنی حدود ۲۰۰ نفر از هر گروه، در جمع‌آوری پرسش‌نامه‌ها ابتدا سؤال شد سالمند دارند یا خیر. بعد از اینکه نمونه‌های بدون سالمند به حدود ۲۰۰ نفر پاسخ‌گو رسید، در ادامه تنها سرپرست خانوارهایی که اعلام می‌کردند سالمند در منزل حضور دارد، پرسش‌نامه را کامل می‌کردند. در این پژوهش واحد مشاهده فرد و واحد تحلیل «خانواده» است؛ اطلاعات از افراد به دست می‌آید و در نهایت به عموم شهروندان

داریم؛ ۵. در مناسبت‌های مختلف بیشتر اقوام و خویشاوندان در منزل ما جمع می‌شوند؛ ۶. در عید نوروز بیشتر اقوام ابتدا به خانه ما می‌آیند، بعد به منزل دیگران می‌روند؛ ۷. هر وقت همسایه‌هایمان را می‌بینم، باهم احوال‌پرسی می‌کنیم؛ ۸. زمان زیادی را با دوستانم می‌گذرانم.

تعریف عملیاتی سرمایه اجتماعی ساختاری درون خانواده این مؤلفه با ۱۱ گویه سنجیده شد که عبارتند از: ۱. به داشتن فامیل‌هایی که الان داریم، افتخار می‌کنیم؛ ۲. فکر می‌کنیم همه اقوام و خویشاوندان ما قابل اعتماد هستند؛ ۳. همسایه‌های ما احترام ویژه‌ای برای خانواده ما قائل هستند؛ ۴. همه خویشاوندان و اقوام خانواده ما را قابل اعتماد می‌دانند؛ ۵. اقوام ما برای حل مشکلات یکدیگر همکاری و همفکری خوبی دارند؛ ۶. به دوستان فرزندانم اعتماد زیادی ندارم؛ ۷. والدین بسیاری از دوستان فرزندانم را نمی‌شناسم؛ ۸. فکر می‌کنم در مقایسه با دیگران من دوستان بسیار کمی دارم؛ ۹. در مقایسه با دیگران، ما قوم‌و خویش بسیار خوبی داریم؛ ۱۰. در زمان سختی‌های خانواده ما، هیچ وقت اقوام و فامیل، کمکی به ما نکرده‌اند؛ ۱۱. ترجیح می‌دهم با اقوام فامیل زیاد صمیمی نشوم.

در این مطالعه، برای سنجش اعتمادپذیری طیف‌های به‌کاررفته، از ضریب آلفای کرونباخ در دو مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون (آزمون نهایی) استفاده شد. این روش برای محاسبه هماهنگی درونی ابزار اندازه‌گیری که خصیصه‌های مختلف را اندازه‌گیری می‌کند، به کار می‌رود. طبق قاعده تجربی، آلفای کرونباخ باید حداقل $0/7$ یا بزرگ‌تر باشد تا مقیاس مدنظر پایایی داشته باشد. برای اطمینان از روایی محتوی سؤالات و گویه‌های مورد سنجش برای مفاهیم استفاده‌شده تحقیق، پرسش‌نامه اولیه در جمعیت پژوهش آزموده شد تا نواقص احتمالی پرسش‌نامه که می‌توانست از نامفهوم بودن سؤالات، ترتیب نامناسب سؤالات و طولانی بودن پرسش‌نامه و غیره باشد، برطرف شود. همچنین از کارشناسان و محققان خواسته شد مشکلات احتمالی پرسش‌نامه را در مقابل هر گویه و سؤال متذکر شوند. گویه‌هایی که برای سنجش متغیرها ساخته شده بود، به دلیل نظر کارشناسان و استادان تجدید نظر کلی شد و پرسش‌نامه اولیه پس از حذف اصلاح سؤالات و گویه‌ها، نهایی شد.

میزان آلفای کرونباخ برای هریک از شاخص‌های پژوهش محاسبه شد و با توجه به اینکه همه این ضرایب در آزمون نهایی بزرگ‌تر از $0/7$ هستند، پذیرفته‌شده بود و این موضوع نشان‌دهنده همبستگی درونی بین متغیرها برای سنجش مفاهیم مدنظر است [۱۰]. بدین ترتیب می‌توان گفت تحقیق قابلیت اعتماد و پایایی لازم را دارد. پس از تکمیل پرسش‌نامه، پرسش‌نامه‌ها کدگذاری شدند. سطح سنجش متغیرها (اسمی، ترتیبی، فاصله‌ای یا نسبی) مشخص شد. به متغیرهایی که سطح سنجش اسمی یا ترتیبی دارند، کدهایی به صورت قراردادی دادیم. پس از کدگذاری

برون‌خانوادگی در نظر می‌گیرد. هر یک از این ابعاد در قالب دو مؤلفه ساختاری و شناختی تعریف می‌شوند؛ یعنی دو مؤلفه سرمایه اجتماعی شناختی درون خانواده، برون خانواده و دو مؤلفه سرمایه اجتماعی ساختاری درون خانواده، برون خانواده که در اینجا تعاریف عملیاتی شرح داده می‌شود.

برای تعریف عملیاتی سرمایه اجتماعی ساختاری درونی خانواده این مؤلفه با ۱۴ گویه سنجیده می‌شود که عبارتند از: ۱. اعضای خانواده ما روزانه زمان زیادی را صرف تماشای فیلم و سریال‌های تلویزیون می‌کنند؛ ۲. در خانواده ما از بین نظرات موجود، همیشه نظری که درست‌تر است، انتخاب می‌شود؛ ۳. فرزندانم به حرف‌های من گوش نمی‌کنند؛ ۴. فرزندانم وقتی به خانه می‌آیند، فقط با گوشی و کامپیوتر مشغول هستند و بازی می‌کنند؛ ۵. فرزندانم درباره مشکلات و مسائل جاری زندگی خود با من صحبت نمی‌کنند؛ ۶. فرزندانم به‌ندرت با یکدیگر سازش دارند؛ ۷. روابط بسیار صمیمانه‌ای با همسرم دارم؛ ۸. در خانواده ما افراد به راحتی نیازهایشان را با یکدیگر در میان می‌گذارند؛ ۹. فرزندانم برای نظرات من ارزش و احترامی قائل نیستند؛ ۱۰. من و همسرم با مشارکت و توافق یکدیگر پول و درآمد خانواده را خرج می‌کنیم؛ ۱۱. در خانه ما همه برای انجام کارهای روزمره خانه باهم همکاری می‌کنند؛ ۱۲. فرزندانم رابطه بسیار خوبی با والدین من دارند؛ ۱۳. هنگامی که مشکلی برایم پیش بیاید، می‌توانم روی کمک اقوام حساب کنم؛ ۱۴. دوست ندارم زودبه‌زود به دیدار اقوام و فامیل برویم.

برای تعریف عملیاتی سرمایه اجتماعی شناختی درونی خانواده این مؤلفه از ۱۲ گویه استفاده شد که عبارتند از: ۱. از مشکلات اعضای خانواده به خوبی اطلاع دارم؛ ۲. در خانواده ما هر کس نظری داشته باشد، به راحتی می‌تواند حرفش را بزند؛ ۳. اگر زمانی مشکلی داشته باشم، اعضای خانواده‌ام به من کمک خواهند کرد؛ ۴. در خانواده فرزندانم با من احساس نزدیکی می‌کنند؛ ۵. درباره مشکلاتم می‌توانم به راحتی با والدینم صحبت کنم؛ ۶. اعضای خانواده ما کاملاً به هم اعتماد دارند؛ ۷. اعضای خانواده ما در برآورده کردن خواسته‌های یکدیگر مصمم هستند؛ ۸. اگر چند روز در مسافرت باشم، همسرم برای من دلتنگ می‌شود؛ ۹. من به پدر و مادرم اعتماد کامل دارم؛ ۱۰. اگر مسئله‌ای برایم پیش بیاید، به راحتی می‌توانم با همسرم درباره آن صحبت کنم؛ ۱۱. سعی می‌کنم برای مشکلات فرزندانم راه‌حل‌های مختلفی بیابم؛ ۱۲. در خانواده ما نظرات عضو بزرگ‌تر ارجحیت دارد و بیشتر گوش داده می‌شود.

برای تعریف عملیاتی سرمایه اجتماعی ساختاری بیرونی خانواده این مؤلفه با ۸ گویه سنجیده شد که عبارتند از: ۱. با اقوام مادری رفت‌وآمد خیلی زیادی داریم؛ ۲. اقوام و فامیل چندان به ما سر نمی‌زنند؛ ۳. در عزاداری‌ها، جشن‌ها یا مراسم مذهبی دیگر زیاد شرکت می‌کنیم؛ ۴. ما با دوستان خانواده‌ای زیادی رفت‌وآمد

است؛ به صورتی که از بین خانواده‌های بررسی‌شده، ۳۶ درصد خانواده‌های دارای سالمند و ۱۲ درصد خانواده‌های بدون سالمند سرمایه اجتماعی بالا داشتند.

مشاهده وضعیت کلی دو گروه برحسب میانگین نشان می‌دهد خانواده‌های دارای سالمند نمره میانگین بیشتری دارند. به بیان دیگر، برحسب بازه صفر تا صد، میانگین خانواده‌هایی که گفته بودند در منزل خود سالمند دارند، سه نمره بیشتر از خانواده‌های بدون سالمند بود. یافته‌های تحقیق در رابطه با سنجش وضعیت سرمایه اجتماعی ساختاری برون خانوادگی، حکایت از آن دارد که ۵۲ درصد خانوارهای دارای سالمند و ۷۷ درصد خانوارهای بدون سالمند میزان متوسطی از سرمایه اجتماعی ساختاری برون خانوادگی داشتند؛ اما در دسته سرمایه اجتماعی بالا، باز هم خانواده‌های دارای سالمند رتبه بهتری کسب کردند. بدین صورت که ۴۴ درصد خانواده‌های دارای سالمند و ۱۲ درصد خانواده‌های بدون سالمند سرمایه اجتماعی ساختاری برون خانوادگی بالایی داشتند. همچنین، ۴ درصد خانواده‌های دارای سالمند و ۲ درصد خانواده‌های بدون سالمند رتبه پایینی در وضعیت متغیر مذکور داشتند. در مجموع، وجود میانگین ۶۱ درصد برای شاخص سرمایه اجتماعی ساختاری برون خانوادگی خانواده‌های دارای سالمند و میانگین ۵۷ درصد برای خانواده‌های بدون سالمند نشان از وضعیت بهتر خانواده‌های دارای سالمند دارد که البته برای بررسی معنادار بودن آن از آزمون‌های آماری مناسب استفاده شد.

یافته‌های استنباطی تحقیق در رابطه با آزمون تفاوت سرمایه اجتماعی شناختی درون خانوادگی برحسب داشتن یا نداشتن متغیر سالمند نشان می‌دهد تفاوت معناداری بین دو نوع خانواده در متغیر مذکور وجود ندارد (جدول شماره ۳). به بیان دیگر، اگرچه اندکی تفاوت در میانگین به نفع خانواده‌های بدون سالمند مشاهده شد، با توجه به سطح معناداری آزمون که بیشتر از حد قابل قبول (وجود میزان خطای بیش از ۰/۰۵) است، نمی‌توان گفت خانوارهایی که سالمند داشته‌اند، در مقایسه با خانوارهای بدون سالمند سرمایه اجتماعی درون خانوادگی کمتر یا بیشتری دارند. بر این اساس، فرضیه مذکور مبنی بر وجود تفاوت معنادار در سرمایه اجتماعی شناختی درون خانوادگی بین خانواده‌های دارای سالمند و بدون سالمند تأیید نمی‌شود.

یافته‌های تحلیلی در آزمون تفاوت سرمایه اجتماعی ساختاری درون خانوادگی برحسب داشتن یا نداشتن متغیر سالمند نشان می‌دهد با توجه به سطح معناداری ($\text{Sig.} < 0/05$)، در سطح اطمینان ۹۵ درصد می‌توان گفت تفاوت معناداری بین دو نوع خانواده در متغیر مذکور وجود دارد و می‌توان نتیجه مشاهده‌شده در گروه را به جامعه آماری تعمیم داد (جدول شماره ۴). به بیان دیگر، این تفاوت به نفع گروه اول یعنی خانواده‌های دارای سالمند است؛ بنابراین، فرضیه مذکور مبنی بر وجود تفاوت معنادار در سرمایه اجتماعی ساختاری درون خانوادگی بین خانواده‌های

سؤالات، کدها وارد نرم‌افزار شدند و عملیات محاسبات روی آن‌ها انجام شد. برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS استفاده شد. در بخش یافته‌های توصیفی آماره‌های توصیفی، آماره‌هایی چون کمترین میزان، بیشترین میزان، میانگین، واریانس، انحراف معیار به کار رفته‌اند و در بخش یافته‌های تبیینی آماره‌هایی چون مقایسه میانگین دو گروه مستقل، آزمون همبستگی پیرسون و تحلیل واریانس یک‌طرفه استفاده شد.

یافته‌ها

بخش نخست، شامل تحلیل توصیفی اطلاعات گردآوری‌شده در خصوص موضوع تحقیق است که در آن، یافته‌ها درباره گویه‌ها و متغیرهای تحقیق مربوط به متغیرها، توصیف می‌شوند. در ادامه یافته‌های تحلیلی پژوهش بررسی شده است. در این قسمت با توجه به تبدیل شاخص‌های پژوهش به مقیاس نسبی، با در نظر داشتن دیگر پیش‌فرض‌های آماری، با استفاده از آزمون‌های مربوطه، به ارزیابی مقایسه‌ای وضعیت سرمایه اجتماعی درون و برون خانوادگی متغیر وابسته تحقیق پرداخته خواهد شد.

برای سنجش میزان سرمایه اجتماعی شناختی درون خانوادگی از ۱۲ گویه استفاده شد که پاسخ‌ها به هر یک از سؤال‌ها گزارش شد (جدول شماره ۱). در ادامه، پس از تجمیع و ترکیب پاسخ‌ها، شاخص وضعیت متغیر سرمایه اجتماعی شناختی درون خانوادگی بین خانواده‌های دارای سالمند و بدون سالمند گزارش شد (جدول شماره ۲). یافته‌های تحقیق در رابطه با سنجش میزان سرمایه اجتماعی شناختی درون خانوادگی نشان می‌دهد بر اساس دسته‌بندی این جدول، بیشتر پاسخ‌گویان سرمایه اجتماعی شناختی درون خانوادگی بالایی دارند، به صورتی که می‌توان گفت ۹۲ درصد خانواده‌های دارای سالمند و ۸۷ درصد خانواده‌های بدون سالمند سرمایه اجتماعی شناختی درون خانوادگی مطلوبی داشته‌اند.

یافته‌ها در زمینه سنجش سرمایه اجتماعی ساختاری درون خانوادگی بیانگر آن است که برحسب گویه‌های مذکور و دسته‌بندی پیش‌گفته، هر دو نوع خانواده عمدتاً میزان متوسطی از سرمایه اجتماعی ساختاری درون خانوادگی داشتند؛ اگرچه در گروه سرمایه اجتماعی زیاد، وضعیت خانواده‌های دارای سالمند کمی بهتر بوده است. شاخص‌های آماری نشان می‌دهد خانواده‌هایی که در حال حاضر در منزل خود سالمند داشته‌اند، اندکی وضعیت بهتری در سرمایه اجتماعی ساختاری درون خانوادگی داشته‌اند.

یافته‌های تحقیق در رابطه با سنجش سرمایه اجتماعی شناختی برون خانوادگی نشان می‌دهد ۶۲ درصد سرپرستان بررسی‌شده که در منزل خود سالمند داشته‌اند و ۸۷ درصد سرپرستانی که سالمند نداشته‌اند، مقادیر متوسطی از سرمایه اجتماعی شناختی برون خانوادگی داشته‌اند. این تفاوت درصد در بازه سرمایه اجتماعی حد بالا به نفع خانواده‌های دارای سالمند

جدول ۱. توزیع فراوانی پاسخ‌گویان برحسب سؤالات سرمایه اجتماعی شناختی درون خانوادگی

گویه‌ها	نوع خانواده	کاملاً موافقم	موافقم	بینابین	مخالفم	کاملاً مخالفم	بی پاسخ
از مشکلات اعضای خانواده به‌خوبی اطلاع دارم.	بدون سالمند	۶	۳/۷	۱۸/۶	۳۵/۴	۴۱/۶	۰
در خانواده ما هر کس نظری داشته باشد، به‌راحتی می‌تواند حرفش را بزند.	بدون سالمند	۰	۴/۳	۱۸/۶	۳۴/۷	۴۳/۱	۰
اگر زمانی مشکلی داشته باشم اعضای خانواده‌ام به من کمک خواهند کرد.	بدون سالمند	۱/۲	۳/۶	۱۱/۴	۲۹/۳	۵۴/۵	۰
در خانواده، فرزندانم با من احساس نزدیکی می‌کنند.	بدون سالمند	۱/۲	۳/۷	۱۹/۹	۲۶/۷	۴۸/۴	۰
در باره مشکلاتم می‌توانم به‌راحتی با والدینم صحبت کنم.	بدون سالمند	۱/۲	۳/۷	۴۲/۹	۲۵/۵	۲۶/۱	۰
اعضای خانواده ما کاملاً به هم اعتماد دارند.	بدون سالمند	۶	۳/۱	۱۰/۶	۳۱/۷	۵۴	۰
اعضای خانواده ما در برآورده کردن خواسته‌های یکدیگر مصمم هستند.	بدون سالمند	۱/۲	۳/۱	۱۸	۳۷/۹	۳۹/۸	۰
اگر چند روز در مسافرت باشم، همسرم برای من دلتنگ می‌شود.	بدون سالمند	۶	۲/۵	۵/۶	۲۳/۶	۶۷/۷	۰
من به پدر و مادرم اعتماد کامل دارم.	بدون سالمند	۱/۲	۳/۱	۶/۲	۱۷/۴	۷۲	۰
اگر مسئله‌ای برایم پیش بیاید، به‌راحتی می‌توانم با همسرم درباره آن صحبت کنم.	بدون سالمند	۰	۲/۵	۲۰/۵	۳۱/۱	۴۶	۰
سعی می‌کنم برای مشکلات فرزندانم راه‌حل‌های مختلفی بیابم.	بدون سالمند	۶	۰	۹/۳	۳۵/۳	۵۳/۹	۱/۲
	بدون سالمند	۶	۰	۹/۳	۳۰/۴	۵۸/۴	۰

سالمند

دارای سالمند و بدون سالمند تأیید می‌شود.

سالمند، یافته مذکور دلالت بر تأیید فرضیه تحقیق دارد.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد به لحاظ آماری با توجه به سطح معناداری ($Sig.<0.05$) و مشاهده میزان خطای کمتر از حد مجاز، تفاوت معناداری بین دو گروه از خانواده‌های دارای سالمند و بدون سالمند برحسب متغیر سرمایه اجتماعی شناختی برون خانوادگی وجود دارد (جدول شماره ۵). بر این اساس، می‌توان گفت میزان سرمایه اجتماعی شناختی برون خانوادگی برحسب داشتن یا نداشتن سالمند متفاوت است و یکی از انواع خانواده‌های دارا یا بدون سالمند، سرمایه اجتماعی شناختی بیشتری دارند. با توجه به مشاهده چهار نمره اختلاف به نفع خانواده‌های دارای

نتایج حاصل از آزمون فرضیه تفاوت سرمایه اجتماعی ساختاری برون خانوادگی برحسب داشتن یا نداشتن سالمند نشان می‌دهد بین دو گروه از خانواده‌ها تفاوت معناداری وجود دارد (جدول شماره ۶). به بیان دیگر، با توجه به مشاهده سطح معناداری ($Sig.<0.05$)، می‌توان گفت مقدار آزمون، مطمئن و قابل تعمیم است. همچنین با مراجعه به شاخص‌های آماری ارائه‌شده در بخش قبل، باید گفت تفاوت در میزان سرمایه اجتماعی ساختاری برون خانوادگی خانواده‌های بدون سالمند، حدود پنج نمره بیشتر از خانواده‌های دارای سالمند است. این نتیجه، مؤید وجود تفاوت معنادار در

جدول ۲. وضعیت متغیر سرمایه اجتماعی شناختی درون خانوادگی در بین پاسخ‌گویان

درصد	فراوانی	نوع خانواده	سرمایه اجتماعی شناختی درون خانوادگی
۰	۰	دارای سالمند	پایین
۰/۶	۱	بدون سالمند	
۷/۸	۱۳	دارای سالمند	متوسط
۱۲/۲	۲۰	بدون سالمند	
۹۲/۲	۱۵۴	دارای سالمند	بالا
۸۷	۱۴۰	بدون سالمند	
حداقل: ۳۶؛ حداکثر ۱۰۰ میانگین: ۸۱/۶؛ انحراف معیار ۱۱/۷		دارای سالمند	شاخص‌های آماری
حداقل: ۱۳/۶؛ حداکثر ۱۰۰ میانگین: ۸۱/۳؛ انحراف معیار ۱۴		بدون سالمند	

سالمند

جدول ۳. نتیجه آزمون فرضیه تفاوت سرمایه اجتماعی شناختی درون خانوادگی بر حسب داشتن یا نداشتن سالمند

نتیجه	سطح معناداری	مقدار آزمون T	شاخص آماری فرضیه
عدم تأیید فرضیه	۰/۸۶۲	۰/۱۷۴	تفاوت سرمایه اجتماعی شناختی درون خانوادگی بر حسب داشتن یا نداشتن سالمند

سالمند

حضور سالمند وجود ندارد. به بیان دیگر، اگرچه اندکی تفاوت در میانگین به نفع خانواده‌های بدون سالمند مشاهده شد، با توجه به سطح معناداری، نمی‌توان گفت خانوارهایی که سالمند داشتند در مقایسه با خانوارهای بدون سالمند، سرمایه اجتماعی درون خانوادگی کمتر یا بیشتری داشتند. بر این اساس، فرضیه مبنی بر وجود تفاوت معنادار در سرمایه اجتماعی شناختی درون خانوادگی بین خانواده‌های دارای سالمند و بدون سالمند تأیید نشد. همچنین در پژوهش‌های فاضل و همکاران [۱۱]، غلامی و قربان نژاد [۱۲]، نوابخش و واحدی [۱۲] تا حدودی به نتیجه مذکور اشاره شده است.

یافته‌های تحلیلی در آزمون تفاوت سرمایه اجتماعی ساختاری درون خانوادگی بر حسب داشتن یا نداشتن سالمند نشان داد فرضیه مبنی بر وجود تفاوت معنادار در سرمایه اجتماعی ساختاری درون خانوادگی بین خانواده‌های دارای سالمند و بدون

سرمایه اجتماعی ساختاری برون خانوادگی دو نوع خانواده است.

بحث

هدف اصلی این تحقیق این است که با بررسی مقایسه‌ای بین دو گروه از خانواده‌ها، نشان دهیم آیا حضور سالمند درون خانواده می‌تواند باعث افزایش سرمایه اجتماعی خانوادگی شود یا خیر. یافته‌ها حاکی از آن است که بین سرمایه اجتماعی شناختی درون خانوادگی، بین دو گروه خانواده‌های دارای سالمند و بدون سالمند تفاوت معناداری وجود ندارد؛ ولی بین سرمایه اجتماعی ساختاری درونی و بیرونی و شناختی بیرونی خانواده دو گروه تفاوتی معنادار دیده می‌شود.

یافته‌های تحقیق در خصوص آزمون تفاوت سرمایه اجتماعی شناختی درون خانوادگی بر حسب داشتن یا نداشتن سالمند نشان داد تفاوت معناداری بین دو نوع خانواده در خصوص

جدول ۴. نتیجه آزمون فرضیه تفاوت سرمایه اجتماعی ساختاری درون خانوادگی بر حسب داشتن یا نداشتن سالمند

نتیجه	سطح معناداری	مقدار آزمون T	شاخص آماری فرضیه
تأیید فرضیه	۰/۰۱	۲/۶۴	تفاوت سرمایه اجتماعی ساختاری درون خانوادگی بر حسب داشتن یا نداشتن سالمند

سالمند

جدول ۵. نتیجه آزمون فرضیه تفاوت سرمایه اجتماعی شناختی برون خانوادگی بر حسب داشتن یا نداشتن سالمند

نتیجه	سطح معناداری	مقدار آزمون T	شاخص آماری فرضیه
عدم تأیید فرضیه	۰/۰۰۱	۳/۴۹	تفاوت سرمایه اجتماعی شناختی بیرون خانوادگی بر حسب داشتن یا نداشتن سالمند

سالمند

سرمایه اجتماعی خانوادگی کمک زیادی می‌کند؛ اما امروزه این نقش از سبک زندگی مدرن انسان‌ها جدا و زندگی و مشارکت دو نسل متفاوت در کنار هم تا حدی غیرممکن شده است.

یکی از یافته‌های پیش‌بینی‌نشده در این تحقیق، این است که در بعد سرمایه اجتماعی شناختی درون خانوادگی تفاوت معناداری بین گروه‌های سنی مختلف مشاهده نشد. به بیان دیگر، خانواده‌های دارای سالمند جدای از اینکه سن پاسخ‌گو چقدر بوده است، تفاوتی در میزان سرمایه اجتماعی شناختی درون خانوادگی نداشته‌اند، اما بین خانواده‌های بدون سالمند هر چه گروه سنی پاسخ‌گویان بیشتر می‌شود، سرمایه اجتماعی شناختی درون خانوادگی نیز افزایش می‌یابد و این تفاوت معنادار نیز بوده است. دلیل این موضوع می‌تواند این باشد که با توجه به افزایش سن پاسخ‌گویان به مرور زمان بر تجربه آن‌ها افزوده شده است.

نتیجه‌گیری نهایی

در این پژوهش به دنبال مقایسه و بررسی این مسئله بودیم که حضور یا نبود سالمند تا چه میزان بر افزایش سرمایه اجتماعی خانوادگی و کاهش مسائل عدیده اخلاقی جامعه تأثیر دارد. نتایج و یافته‌های این پژوهش نشان داد حضور سالمند در خانواده‌های قمی تا حد زیادی در ارتباط خانواده با اقوام، خویشاوندان و حتی همسایگان و همفکری، اعتماد و مشارکت با آن‌ها تأثیر دارد. بنابراین فرزندان قمی در این ارتباط علاوه بر داشتن سرمایه اجتماعی بیشتر از تعاملات مثبت و قوی همراه با اعتماد، صمیمیت و حمایت از سوی والدین نیز بهره‌مند می‌شوند.

در میان تحقیقات فراوانی که در اکثر دانشگاه‌ها انجام شده و می‌شود، انجام تحقیقی که به موضوع سالمندان می‌پردازد، یکی از نقاط قوت این تحقیق است. از نقاط ضعف این تحقیق می‌توان به این موضوع اشاره کرد که هدف این تحقیق مقایسه سرمایه اجتماعی خانوادگی بین دو گروه خانواده است؛ گروهی که در میانشان سالمند حضور دارد و گروهی که در میانشان سالمند

سالمند تأیید می‌شود. در پژوهش نوابخش و واحدی نیز به اهمیت سرمایه اجتماعی درون خانواده پرداخته شد که بیشترین قدرت تعیین‌کننده در ناهنجاری‌های رفتاری را دارد، اما در این پژوهش با تمرکز روی خانواده‌های سالمند و بدون سالمند به بعد ساختاری درون خانواده پرداخته شد.

یافته‌های تحلیلی در آزمون تفاوت سرمایه اجتماعی شناختی برون خانوادگی بر حسب داشتن یا نداشتن سالمند متفاوت است و یکی از انواع خانواده‌های دارا یا بدون سالمند سرمایه اجتماعی شناختی بیشتری دارند. چهار نمره اختلاف به نفع خانواده‌های دارای سالمند بر تأیید فرضیه تحقیق دلالت دارد. طبق نظر کلمن، سرمایه اجتماعی بیرون خانواده مربوط به شبکه خانواده در اجتماع و رابطه آن با دیگر نهادها و اعضای اجتماع است. او همچنین اهمیت آن را در فروبستگی بین نسلی می‌داند که با این ساختار روابط ایجاد می‌شود و این فروبستگی بین نسلی، سرمایه مهم والدین برای رشد شناختی فرزندان محسوب می‌شود. نتایج حاصل از آزمون فرضیه تفاوت سرمایه اجتماعی ساختاری برون خانوادگی بر حسب داشتن یا نداشتن سالمند نشان داد بین دو گروه از خانواده‌ها تفاوت معناداری وجود دارد. این نتیجه، مؤید وجود تفاوت معنادار در سرمایه اجتماعی ساختاری برون خانوادگی دو نوع خانواده مذکور است.

حضور سالمند یا نبود سالمند چه تأثیراتی بر سرمایه اجتماعی خانوادگی دارد؟ به اعتقاد کلمن، سرمایه اجتماعی درون خانواده زمانی وجود دارد که والدین وقتشان را با فرزندانشان می‌گذرانند. امروزه تا حدودی به علت تبدیل خانواده‌های هسته‌ای به خانواده‌های گسترده باعث شده است حضور سالمند به‌عنوان عنصر مهم اجتماعی در خانواده‌ها کم‌رنگ باشد. پیشرفت سبک زندگی، گرایش به سوی مدرنیته، افزایش سطح تحصیلات فرزندان، اشتغال اعضای خانواده و ایجاد زندگی ماشینی باعث شده است جایگاه سالمند در خانواده دگرگون شود. جایگاه سالمند به‌عنوان فرد با تجربه و ریش‌سفید، در گذشته به رونق

جدول ۶. نتیجه آزمون فرضیه تفاوت سرمایه اجتماعی ساختاری برون خانوادگی بر حسب داشتن یا نداشتن سالمند

نتیجه	سطح معناداری	مقدار آزمون T	شاخص آماری فرضیه
تأیید فرضیه	۰/۰۰۲	۳/۰۶	تفاوت سرمایه اجتماعی ساختار بیرون خانوادگی بر حسب داشتن یا نداشتن سالمند

سالمند

حضور ندارد. بدیهی است پیدا کردن و مقایسه دو گروه از نظر همسانی که صرفاً در حضور و نبود سالمند متفاوت باشند، بسیار مشکل و تقریباً غیرممکن است، زیرا اکثر خانواده‌ها به غیر از حضور و نبود سالمند تفاوت‌های بسیار دارند.

پیشنهاد می‌شود دولت‌ها با حمایت از سالمندان و رفع نیازهای آن‌ها اعم از خدمات درمانی و هزینه‌های دارویی، حمایت‌های اقتصادی، ایجاد زمینه‌ها و فراهم کردن شرایط برای رفع اوقات فراغت سالمندان و مشارکت‌های اجتماعی، شرایط را برای حضور سالمند در کنار فرزندان و افزایش سرمایه اجتماعی خانوادگی و کاهش بحران‌ها فراهم کنند. از آنجایی که بسیاری از پژوهشگران به اطلاعات و آمار در این زمینه دسترسی ندارند، پیشنهاد می‌شود دولت‌ها، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان اجتماعی با در اختیار قرار دادن آمار و اطلاعات لازم به پژوهشگران، این شرایط را برای کار آن‌ها فراهم کنند. نتایج اولیه این تحقیق در بعد شناختی سرمایه اجتماعی تأیید نشد؛ این موضوع می‌تواند تحقیقی در ادامه این پژوهش باشد و به این موضوع بپردازد که چرا با وجود اینکه حضور سالمند در ابعاد دیگر تحقیق باعث افزایش سرمایه اجتماعی خانوادگی می‌شود، در این مورد به‌خصوص کاهش نشان می‌دهد.

تشکر و قدردانی

از سرکار خانم دکتر صداقت‌زادگان و سرکار خانم دکتر دانش، به دلیل سعه صدر و رهنمودهای دلسوزانه‌شان در تهیه این تحقیق تشکر و قدردانی می‌کنم. این مقاله از پایان‌نامه حسین باقری گرفته شده است.

References

- [1] Winter I. Towards a theorised understanding of family life and Social Capital. Melbourne: Australian Institution of Family Studies; 2000.
- [2] Putnam RD. Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*. 1995; 6(1):65-78. [DOI:10.1353/jod.1995.0002]
- [3] Frhadtvsky S, Zare M. [The study of social capital in the life of Imam Ali (Persian)]. Paper presented at: The International Conference on Cultural and Social Studies of religious-Ghadir. 19 May 2016; Rasht, Iran.
- [4] Hassan tabar M. [The relationship between familial social capitals and educational success in children (Persian)] [MSc. thesis]. Tehran: Al-Zahra University; 2005.
- [5] Shayesteh S. [The study of the relationship between social capital and cultural, family and social health of youth (Persian)] [MSc. thesis]. Tehran: Al-Zahra University; 2015.
- [6] Boby E. *Research Methods in the Social Sciences* [R. Fazel, Persian trans]. Tehran: Samt; 2009.
- [7] Rafipour F. [The researches and thought: Introduction of research methods social and researches society (Persian)]. Tehran: Enteshar; 2008.
- [8] Coleman J. *Foundations of Social Theory* [M. Saboori, Persian trans]. Tehran: Nei; 1998.
- [9] Varmazyar M. [The study of condition familial social capital among high school students in Sanandaj (Persian)]. *Zeribar*. 2008; 12(65-66):129-146.
- [10] Gholamiktosha K, Ghorbannejadsharoudi Y. [A survey on the effect of family social capital on youth addiction (Qaemshahr) (Persian)]. *Contemporary Sociological Research*. 2014; 3(4):115-139.
- [11] Fazel R, Soleimani M, Rashidi R. [Familial social capital and the factors affecting it (A case study in Qom) (Persian)]. *Sociological Studies of Iran*. 2011; 1(2):41-54.
- [12] Navabakhsh M, Vahedi M. [Study of the relationship between social capital of family and student behavioral abnormalities (Persian)]. *Pajooheshha-ye Jame'eshenakhti*. 2010; 4(4):83-92.